

Pleidooi voor verbonden rechtshellend schrift

De leerlingen kunnen een duidelijk leesbaar, vlot geschreven en goed verbonden hellend handschrift schrijven.

Geef schrijven een volwaardige plaats in het schoolse leerproces, ook in de bovenbouw. (1)

Zorg dat je de letters goed aan elkaar schrijft.

Aandachtspunt voor individuele schrijfhulp aan Anne in groep 4. (2)

Pas op de plaats

Even terug in de tijd. Eind jaren vijftig van de vorige eeuw. Er zijn zo'n tweeëntwintig (22!) verschillende schrijfmethoden in gebruik op de scholen. (1) Een speciale commissie krijgt de opdracht om in deze diversiteit orde te scheppen. Zo komt in 1958 de Hoofdc commissie voor de Normalisatie in Nederland met haar "Norm voor de schrijffletters en cijfers". Zij opteert voor *schrijffletters*, géén blokletters! De norm geeft voor kleine letters en hoofdletters, naast de vormen, ook hun verbindingen. En pleit dus voor *verbonden* schrift, op z'n minst verbindbaar schrift. Het doel van deze norm luidt: "grondslag voor het ontwikkelen van schrijfmethoden, waarbij men uit verschillende mogelijkheden kan kiezen." (3)

Laten we duidelijker zijn en het Normblad van de Hoofdc commissie voorstellen (4):

NED. MIJ. VOOR NIJVERHEID EN HANDEL		KON. INSTITUUT VAN INGENIEURS	
HOOFDCOMMISSIE VOOR DE NORMALISATIE IN NEDERLAND (HCNN)			
<p>1. Doel Deze norm geeft letter- en cijfervormen en verbindingen als grondslag voor het ontwikkelen van schrijfmethoden, waarbij men uit de verschillende mogelijkheden kan kiezen.</p>			
<p>2. Kleine letters en leestekens</p> <p>abcdefghijklmnopq rstuvwxyz.,;=+?!,"</p> <p>Opmerking In plaats van <i>b</i> kan men ook <i>b</i>, in plaats van <i>z</i> ook <i>z</i> gebruiken.</p> <p>bon bon ar ar</p>			
<p>3. Hoofdletters</p> <p>ABCDEFGHIJKLMN OPQRSTUVWXYZ</p>			
<p>4. Cijfers</p> <p>1234567890</p>			
<p>5. Verhouding van de hoogte van compleetletters, stokletters, hoofdletters en cijfers De verhouding van de afstanden tussen de getrokken lijnen in het beeld is ongeveer 1:1:1, waarbij het eerste en het laatste verhoudingsgetal iets kleiner dan 1 zijn. De streeplijnen liggen op de helft van de afstand tussen de eerste en de tweede, resp. derde en de vierde getrokken lijn. Zij geven de hoogte aan van de cijfers, de kleine letter t en enkele leestekens.</p> <p>Bla y G</p>			
Handschrift voor het lager onderwijs		NEN 2296	
Schrijffletters en cijfers		september 1958	
Auteursrechten voorbehouden HCNN		UDC: 003.81:372.51	

Deze norm is opgesteld door commissie 92 (Handschrift voor het Lager Onderwijs).

Vervolg

6. Helling
Het schrift is iets rechtshellend (75°)

7. Verbindingen

a. Er zijn drie verbindingen:
de stokverbinding (s), de horizontale (b) en de schuine verbinding (c).

s b c *alp vol*

b. Voor de letter die met een lange stok begint, komt een stokverbinding.
Voor de f kan de verbinding vervallen.

eb nihil dak af af

c. Achter o, r, v en w komt een horizontale verbinding.
(Voor de e buigt de horizontale verbinding dieper door.)

om ram vol wit we

Achter de t komt een horizontale of een schuine verbinding.

tam tam

d. De overige verbindingen zijn schuin

min as kind

e. De b, f, g, j, p, q, en ij en y kan men al of niet met de volgende letter verbinden.
De s kan men met een voorafgaande letter verbinden, bij voorkeur echter niet met een volgende.

bon bon fin fin ga ga je je
pop pop que que ylijl
sim sas

Inlichtingen over de normen en over de normalisatie in het algemeen verstrekt het Centraal Normalisatiebureau (CNB).
De normen van de Hoofdc commissie voor de Normalisatie in Nederland en de catalogus van normen zijn verkrijgbaar bij het CNB, postbus 70, 's-Gravenhage, telefoon 01700-514041, postrekening 25301.

Eind 2010, vijftig jaar later. Hoe is het nu met de diversiteit van schrijfmethoden? Een actueel overzicht vermeldt het nog altijd respectabele aantal van vijftien (15!) leergangen. (5) De eens

voorgestane grondslag is voor uitgevers en auteurs kennelijk niet richtinggevend genoeg geweest.

Zou de Wet op het Basisonderwijs (1986) hier misschien uitkomst brengen? De politici van die dagen hadden een constructieve bijdrage kunnen leveren. Zij voelden zich blijkbaar niet geroepen. Het ‘vak’ schrijven verdween uit de wet. Sinds 1920 had het onder de letter ‘b’ (na ‘a’ voor Lezen, maar vóór ‘c’ Rekenen en ‘d’ Nederlandse taal) prominent op het lesrooster gestaan. (6) Sindsdien is schrijven met de hand wettelijk een aspect van taal, dat dienstbaar is aan de schriftelijke expressie. De enige eis die nog wordt gesteld is “een leesbaar handschrift, bladspiegel”. Niets over schrijfonderwijs, enige schriftstijl, lopend of blokschrift, een vlot tempo. Armoede troef? Vrijheid alom?

In ons land

We doen een poging de vrije schrijfmarkt enigszins in kaart te brengen. Eén ding is duidelijk. Vrijwel alle methoden gaan uit van een licht rechtshellend verbonden schrift. Uitzondering vormen twee blokschriftmethoden: Schrijven leer je zo! (Schweitzer), en de blokschriftversie van Mijn eigen handschrift (Lindeman). En daarmee houdt de duidelijkheid wel op. Zo zijn er methoden die al dan niet aan een leesmethode zijn gekoppeld. Er zijn er die met kleine, soms zelfs met hoofdblokletters beginnen en, na het aanvankelijk leesproces overgaan op schrijfletters. Andere beginnen meteen met schrijfletters, beoefenen ze louter los, terwijl sommige zo snel mogelijk gaan verbinden. Bij dit al is nog niets gezegd over de verschillen in lettervormen, opbouw van de schrijfleerstof, dosering en duur van de schrijflessen, door alle basisschooljaren heen!

De rode draad is niettemin, dat verreweg de meeste scholen in beginsel een licht rechtshellend verbonden schrift aanleren. Afhankelijk van met name het wel of niet hebben en naleven van een duidelijk schrijfbeleid, ontstaat er in de hogere leerjaren grote diversiteit ten aanzien van schrijfstijlen en (on)leesbaarheid. De beoogde grondslag – licht rechtshellend en verbonden – is letterlijk uit de hand gelopen. (7)

In het buitenland

Eén bladerende blik op een boekje van midden vorige eeuw, geeft eenzelfde beeld te zien als wij kennen. (8) Rechtshellend of rechtop, doorgaans verbonden, sporadisch losstaand, en dan nog als keuze naast een verbonden versie.

In de Engelstalige wereld valt, van oudsher en nog altijd, het zeer beperkte aantal methoden op – nog geen handvol, rechtshellend en verbonden. (9)

Waarom verbonden schrift?

Na deze vluchtige verkenning van schrijfstijlen in verleden en heden, hier en elders, dringt zich een vraag aan ons op. Waarom werd en wordt er zo gepleit voor een verbonden rechtshellend schrift?

Daar moet, intuïtief of bewust, een vermoeden of bedoeling achter zitten. Misschien was het bij gebruikmaking van een ganzenveer, kroontjes- of koordschriftpen wel pure noodzaak om in contact met het papier te blijven. Anders droogde de inkt wellicht sneller op, of vloeide hij bij elke nieuwe aanzet niet door. Met de komst van de vulpen, later met balpen, viltstiftpen en fijnschrijver verviel dit euvel, maar toch bleven kinderen verbonden schrijven. Als het niet aan het schrijfgereedschap lag, waaraan dan wel?

In ons Latijnse schrift is de beweging van links naar rechts, ook voor linkshandigen trouwens. We kunnen ons voorstellen, dat een doorgaande beweging binnen en tussen letters soepeler en vlotter verloopt dan een steeds stoppende, haperende beweging. Er is verder weinig fantasie voor nodig om te bedenken, dat ronde lettervormen (met guirlande, arcade) zich makkelijker en sneller laten schrijven dan hoekige, spitse vormen. (10)

Naast het proces van de schrijfbeweging is de vormgeving van de letters, het schrijfproduct, van groot belang. Waar de beweging namelijk bepalend is voor schrijfbaarheid, is het product dat voor de leesbaarheid. Zo kan een letter heel soepel te schrijven zijn, maar is het product moeilijk te lezen, zoals bij verbonden schrift het geval kan zijn. Omgekeerd kan de beweging weinig soepel zijn, maar is het product goed te lezen, zoals bij blokschrift wel het geval is (3)

Het zal heel lastig zijn een methode te ontwerpen, waarbij de schrijffletters zelf ononderbroken en met elkaar doorgaand verbonden worden, terwijl de schrijf- en leesbaarheid optimaal zijn. Misschien is het daarom geweest, dat de Commissie in 1958 voorstander was van verbonden rechtshellend schrift, waar dit voor de hand ligt. Of speelde ook het besef mee, dat vlot en verbonden schrift altijd een 'economische' factor is geweest, in handel en in onderwijs?

Diepere betekenis?

Kan er nog iets anders meespelen bij de mondiale neiging om in schrijfmethoden verbonden en rechtshellend schrift aan te leren? Schrijfpedagogen zijn van mening, dat het verbinden van letters niet alleen getuigt van 'verbindend' denken, maar dit ook bevordert. Gedachten worden via letters al schrijvend tot wordeenheden met elkaar verbonden, die tot overzicht in zowel het hoofd als op papier leiden. Het resulteert in een betere indeling en goede leesbaarheid.

Bovendien is er bij het schrijven van symboliek sprake. Waar de pen het papier raakt, staat de schrijver - het ik - in het nu. De schrijfbeweging verloopt naar rechts, naar de ander en naar de toekomst. Door zich voorover, naar rechts, te buigen treedt de schrijver de ander symbolisch tegemoet en nodigt daarmee uit tot communicatie. De hellingshoek wordt wel de 'barometer van het gevoel' genoemd, terwijl de bovenzone, middenzone (rompletters) en onderzone elk een eigen betekenis. Hoe anders voelt rechtopstaand (11), onverbonden blokletterschrift, met zijn accent op de middenzone, dan aan? (12, 13, 14, 15, 16)

In het kort

Bij het verbinden van de schrijffletters is de beweging ononderbroken en dynamisch. De drie schriftzones vloeien in elkaar over, waarbij vanuit een soepele polsbeweging een natuurlijke, regelmatige hellingshoek tot stand komt. Door de ononderbroken beweging worden gedachten tot letters en tot wordeenheden op het papier. Het zo geschrevene is het gevolg van verbindend denken en leidt tot een overzichtelijk resultaat.

Pleidooi

Veruit de meeste schrijfmethoden in verleden en heden, in ons land en elders, kozen en kiezen voor verbonden rechtshellend schrift. Het schrijfgereedschap speelt hierbij een onbelangrijke rol. De voornaamste begunstigende factoren lijken de doorgaande beweging bij schrijffletters en hun verbindbaarheid te zijn. Historisch wordt de soepele, vlotte schrijfbeweging, kennelijk hoger gewaardeerd dan de leesbaarheid van het product.

Onbewust kan de symboliek van de rechtshellende en verbonden schrijffletters de diepere beweegreden zijn van lopend schrift.

Om deze, voor ons doorslaggevende, redenen pleiten wij dan ook voor het aanleren van een rechtshellend verbonden schrift door de hele basisschool heen.

Geraadpleegde bronnen

- (1) Schrijfonderwijs op o.b.s. De Hobbitstee, een nieuwe koers, Cornélie Bogerd-Klute, 2010
- (2) Jippie, we gaan schrijven! Over hoe Anne in groep 4 gemotiveerd raakt voor het schrijfonderwijs, Marieke Nooijen, 2010
- (3) Schrijfmethoden in de 20e eeuw, Ademen ze een tijdgeest en mensbeeld? Dick Schermer, Zevenaar 22.12 1999
- (4) Penneconste, theorie-deeltje, Jan Boer en Klaas de Poel, Groningen, 1960 (3e dr.)
- (5) Zie www.handschrift.eigenstart.nl
- (6) Proeve van een leerplan voor het basisonderwijs, Nutsseminarium voor pedagogiek aan de universiteit van Amsterdam, A, Groningen, 1967
- (7) Balans van handschriftkwaliteit in het primair onderwijs (PPON), Frank van der Schoot en Timo Bechger, Arnhem 2003
- (8) Schulschriften der verschiedenen Länder, Erik Blumenthal, Bern/Stuttgart, 1957
- (9) Handwriting of the twentieth century, Rosemary Sassoon, London/New York, 1999
- (10) Enkele notities over lettervormen op basis van inzichten in de psychomotoriek, Arnold J.W.M. Thomassen en Hans-Leo Teulings, in: Studies over de Schrijfmotoriek, theorie en toepassing in het onderwijs, A.J.W.M. Thomassen e.a., Lisse 1985
- (11) Handschrift als signaal, C.G. Haenen-van der Hout, Deventer 1983, t.a.p. 65
- (12) Invloed van blok- en lopend schrift op de persoonlijkheid van kinderen, Dick Schermer, 2008 (zie www.handschriftontwikkeling.nl, via link onderaan Artikelen)
- (13) Leesletterschrift versus blokletterschrift, Werkgroep Handschriftontwikkeling, 2008 (www.handschriftontwikkeling.nl, via link Artikelen)
- (14) Blokletters of verbonden schrift? Karin Rusch van Os, 2009 (www.handschriftontwikkeling.nl, via link Artikelen)
- (15) Kriebels, krabbels en hanepoten, C.G. Haenen-van der Hout, Baarn 1976, t.a.p. 114
- (16) Pädagogische Graphologie, Erich und Lotte Schelenz, München 1958, t.a.p. 257

Dick Schermer / Aartje Schoemaker / 22.12.10